

НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Olga MAKSIMOVICH

PEOPLE PEDAGOGICAL FOUNDATION FAMILY EDUCATION

Анотація: у статті окреслено пріоритети родинного виховання, побудованого на засадах практики народного виховання.

Annotation: the article outlines the priorities of family education, built on the principles of national education practice.

Ключові слова: сімейне виховання, основні умови народного виховання, сімейні традиції і обряди.

Key words: family education, basic conditions of people's education, family traditions and rituals.

Мета: аналіз досвіду виховання дитини у сім'ї, зокрема на основі практики народного виховання.

Народна педагогіка є основою національної системи виховання, її культурно-історичним підґрунтям. Наукова педагогіка, національна система виховання опираються у своєму розвитку на етнопедагогіку. Кожна передова країна світу, яка досягла високого рівня наукового, культурного й економічного розвитку, приділяє велику увагу збереженню рідної мови, усної народної творчості, фольклору, свят, обрядів, символів, збереженню і примноженню національних традицій, звичаїв, народного мистецтва.

“Традиційна українська родина – то перша школа любовності, національного виховання, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця пошанівку рідної мови, народних звичаїв, традицій, свят, обрядів, символів, побутової і громадської культури. Національна психологія й характер, духовний світ українця, менталітет теж формуються у родинному колі.” [15, 118].

Побудова справді демократичного суспільства неможлива без засвоєння молодим поколінням соціального досвіду старшого покоління. Тому багато вчених ґрунтовно вивчали родинні звичаї, традиції, обряди, цінності, які передавались у спадок. Такі дослідження продовжуються тепер у різних напрямках: історико-етнографічному; культурологічному – вивчення

сімейних звичаїв та обрядів; історико-педагогічному – дослідження різних аспектів української народної родинної педагогіки.

Основні теоретичні, методологічні, наукові напрями цієї проблеми відображені в працях українських та російських учених, зокрема, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Беха, В. Бондаревської, Л. Виготського, О. Киричука, Г. Костюка, М. Стельмаховича та інших.

Грунтовно займались вивченням родинних звичаїв, традицій, обрядів, цінностей етнографи, історики, мовознавці, педагоги і психологи: М. Грушевський, О. Духнович, М. Костомаров, М. Максимович, О. Потебня, Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Франко, С. Русова, Я. Чепіга та інші.

Великий вклад у дослідження питань сімейного виховання внесли сучасні педагоги: Т. Алексеєнко, М. Боришевський, О. Вишневський, М. Докторович, О. Докукіна, І. Зайченко, З. Зайцева, П. Ігнатенко, Т. Кравченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, Л. Повалій, В. Постовий, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Є. Сявавко, О. Хромова, Л. Яценко та інші. Специфіка сімейного виховання та його вплив на формування особистості дитини висвітлені в роботах О. Кононко, О. Максимович, Т. Титаренко, Ю. Смородської, Н. Стародубової та інших.

Вважаємо доцільною й переконливою думку, що за умов економічної та духовної кризи в суспільстві надзвичайно гостро постає потреба у відродженні традиційного статусу української родини, родинних виховних традицій як інтелектуального та морально-етичного джерела формування особистості, основного механізму стабілізації родинних стосунків [7, 21].

“Усі ми родом із дитинства”, “Усе – хороше й погане – людина отримує в сім’ї” – такі педагогічні постулати відомі всім. Українська родина споконвіку готувала дитину до добра, милосердя, любові. Моральними цінностями українського народу завжди вважалися працьовитість, чесність, духовність тощо. Досвід народного виховання передбачає формування в людини моральних цінностей з позицій добра і справедливості, що впливають з народного поняття моралі: моральний той, хто добросовісний, цнотливий, доброчесний, праведний, людяний, доброзичливий. Це яскраво відображено в народних прислів’ях, приказках, де возвеличуються розум, дружба, порядність, чесність тощо: “Краще догана мудрого, ніж похвала дурня”, “Маєш голову, май же і розум”, “Дурний язик голові не приятель”, “Бережи честь змолоду”, “Будь правдивим, май мужність щиро визнати свою провину, не перекладай своєї провини на інших”, “Дав слово – тримай

його, дав обіцянку – виконай”, “Живи і чини так, щоб навколишнім – дорослим та дітям – було з тобою приємно і радісно” тощо.

Дитина не народжується моральною чи аморальною, вона поступово стає такою залежно від середовища та умов, у яких живе та виховується. Як підкреслює М. Стельмахович, у народній педагогіці є три чинники однаково важливі у формуванні особистості дитини, “проте в різних ситуаціях кожний з них може стати вирішальним: спадковість (“Яке коріння – таке насіння”, “Яке гіллячко, таке й сім’ячко”, “Від лося – лосята, від свині – поросята”), середовище (“Як зайдеш між реп’яхи, той реп’яхів наберешся”, “Як у сім’ї згідливе життя, то й виросте дитя до пуття”), виховання (“Що виховаєш, то й матимеш”, “Якщо посієш кукіль, то нічого, крім куколю, не виросте”), спадковість і виховання (“Яке дерево, такі його віти, які батьки, такі й діти”, “Яка гребля, такий млин, який батько, такий і син”, “З гнізда совиного ніколи не виведеться соловей, а тільки вухата сова”) [10, 39]. Ці фактори у різні вікові періоди формування особистості проявляються тим чи іншим чином, зокрема і в зрілому віці.

Засновник родинного виховання в Україні, великий педагог і просвітитель О. Духнович вважав: „Людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання” [3, 3]. Продовжуючи думку, він писав, що батьки повинні виховувати на користь суспільства дітей, до добротності їх прищепити, про душевне і тілесне блаженство піклуватися, тобто мету й завдання сімейного виховання вбачав у тому, щоб дати дітям здоровий розум, добрий звичай і добру волю, а це вже є багатство.

Виховання дитини – це систематичний і цілеспрямований вплив на неї, її розум, душу і тіло, який залежить не тільки від суспільно-політичного укладу суспільства, його внутрішніх та зовнішніх потреб, державотворчих процесів, а й від національних особливостей українців, світогляду та культури нації. Тому важливим напрямом виховання є його національне спрямування, націлене на засвоєння дітьми як національних, так і загальнолюдських цінностей та інтересів, виховання почуття поваги та доброзичливості, толерантності, інших добротностей до членів сім’ї й оточуючих.

Народна мудрість утверджує такі вихідні умови виховання, які мають вічний характер: родинне гніздо, сім’я, пам’ять родоводу, рідна мова,

наступність і спадковість поколінь, гуманізм, творча праця, рідне національне середовище, культивування моральних чеснот народу.

Українським народом упродовж століть були вироблені певні виховні ідеали, які впливали на формування особистості. Це, *по-перше*, ідеал сім'ї як першооснови життя, навчання і виховання людини, “виведення дитини в люди”. Сім'я, на відміну від усіх інших інститутів виховання, відбивається на особистості, передусім, своїм укладом, який має неповторні особливості – певні типологічні характеристики, пов'язані зі стилем поведінки батьків, тактикою родинного виховання, спрямованістю сім'ї, стосунками між батьками та іншими її членами. Сучасна соціальна ситуація впливає на сімейні взаємини, спричиняючи певні зміни в родинному житті, але все ж таки сім'я є своєю фортецею, що забезпечує розвиток і захист найкращих якостей особистості.

По-друге, ідеться про ідеал праці як найповніший вияв творчих здібностей і можливостей людини, що є джерелом достатку й радості, забезпечення повноцінного життя родини.

По-третє, ідеал духовності як спосіб осягнення світу і себе в єдиному високоморальному вимірі творчої діяльності та гуманного ставлення до навколишньої дійсності й людей. Українська духовність – це історично сформована система виявів внутрішнього психічного життя українців, культивованих народних чеснот і норм християнської моралі, що відображають найвищі якості національної душі українського народу, його характеру, світогляду та ідеології, спільність ідей, поглядів, переконань.

По-четверте, ідеал громадянства як відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності за їх збереження та примноження [5, 5].

Український народ здавна піклувався про міцну сім'ю, яка була заснована на мудрому, удумливому керівництві її глави. Виходячи з того, що саме в родині закладаються основи людяності, коріння духовності, працелюбності, традиційно у внутрісімейних взаєминах важливого значення надавалося стосункам батьків і дітей.

Визначаючи роль сім'ї у формуванні особистості, М. Стельмахович слушно стверджував, що “глибокі враження, одержані в сім'ї у дитячому віці, здебільшого визначають сімейну позицію виховання тоді, коли людина стає дорослою” [11, 212].

У реалізації мети національного виховання Г. Ващенко на перше місце поставив родину, вважаючи, що батьки повинні прищеплювати дітям національні почуття, формувати в них національний ідеал, тобто “те найкраще, що створив народ в розумінні властивостей людської особистості” [1, 104].

Як зазначає О. Воропай, “той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу” [2, 9].

Важливу роль у родинному житті, отже, і національному вихованні відіграють народні традиції, звичаї та обряди українського народу. Вони розмаїті за призначенням, змістом, характером, функціонуванням і виховним впливом на людину, тому, як стверджує О. Столяренко, є тим “життєдайним корінням, яке живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику кожного...” [12, 15].

На думку вченого М. Стельмаховича, необхідно зберігати та відтворювати традиційні свята і обряди: “Цілком доречним буде наголосити, що протягом своєї багатовікової історії український народ створив, примножив і зберіг у своїй пам’яті та передав для використання нащадкам надзвичайно багату за змістом, духовним та емоційним вираженням сімейну обрядовість...” [9, 13].

У процесі різноманітної діяльності людей виникають нові родинні виховні звичаї, обряди, традиції як спосіб збереження та передачі підростаючому поколінню знань, умінь і навичок, бачення основних шляхів формування особистості через ставлення до себе й інших людей, до праці, створення сприятливого духовно-морального клімату в сім’ї для розвитку психічних якостей особистості (сфера потреб, почуттів, вольових дій і вчинків тощо).

Розмірковуючи над особливостями й чинниками виховання дитини в родині, відомі українські педагоги звертають увагу, що “сім’я – це найменший осередок народу, нації. Кожна родина має дотримуватися заповітів батьків і дідів: берегти рідну мову, вивчати історію народу, розвивати національне мистецтво, жити за принципами народної моралі, краси. Традиції і звичаї кожної сім’ї повинні творчо трансформувати національну культуру. Кожна дитина має глибоко знати фольклор, народні танці, музику, вміти вишивати одяг, рушники, відзначати дати народного календаря, розуміти народні символи та ін. Значний виховний вплив на

дітей має житло...., традиційне для українців художньо-декоративне оформлення садиби. У сімейній бібліотеці – книги, насамперед з проблем історії, культури рідного та іншого народів. Без цього родинне життя, дім більше нагадують “стійло”, де лише харчуються і сплять. Юнаки і дівчата поспішають з такого дому, нерідко попадаючи під вплив сумнівних цінностей...” [6, 48–49].

Великий дарунок природи – продовжити себе й повторитися в дітях. Кожен з нас усвідомлює своє покликання – бути батьком, мамою. Традиційна народна мораль ґрунтується на авторитеті батьків (батька і матері), з образами яких пов’язувались поняття добра, правди, справедливості. Тобто суспільство поклало на батьків відповідальність за організацію життя родини, дітей, коронувавши їх як найперших і незамінних вихователів, а сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов’язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька і матері, є величезною виховуючою силою.

Важливою умовою в системі родинного виховання є дотримання батьками відповідних виховних принципів: народності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманності, демократизму, родинно-суспільної гармонії, обов’язкової участі в посильній праці, утвердження життєвого оптимізму.

Народна педагогіка навчає нас мудрості, на якій засновані взаємини між людьми. У їхніх стосунках споконвіку передається “золоте правило” – “Стався до інших так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе”, “Що посієш, те й пожнеш”, “Як постелиш, так і спатимеш”, “Якщо сам хочеш поваги від інших, поважай спершу сам”, “Як ти до інших, так і вони до тебе” та інші.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що, за народним твердженням, засвоєння моральної істини повинно проходити через почуття людини, її переживання та розум, які втілюватимуться пізніше у її вчинках. Виховання чуйності, бажання прийти на допомогу дорослим слід починати в родині.

В українській сім’ї здавна не допускалась неповага до батьків. Це вважалось великим гріхом і через порушення заповіді Божої: “Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, які Господь Бог твій, дає тобі” (2 книга Мойсея, 20.12).

Цінуючи провідну роль батьків у вихованні дітей, народна мудрість підкреслювала важливість злагоди і взаєморозуміння в сім’ї. Недаремно кажуть: “Нащо й ліпший клад, коли в сім’ї лад”, “З добрим подружжям і

горе розгорюєш”, “Сім’я міцна – горе плаче”, “Не потрібен і клад, коли у чоловіка з жінкою лад”.

Класична й народна педагогіки завжди виступали за спільний вплив на дитину і батька, і матері. Проте провідну роль у сімейному вихованні відіграє мати. Ще О. Духнович переконливо висловив: “Должность Матери больше есть, нежели Отца к отрочати” [4, 383]. Саме вона найсильніше впливає на дітей, особливо щодо духовно-морального виховання. Діти, котрі виростають без материнського тепла і ласки, похмурі, як правило, замкнуті, злостиві, уперті.

Заслуговує уваги думка класика української педагогіки В. Сухомлинського про те, що “перші початки, перші найтонші корені духовного розвитку дитини – в розумі, почуттях, душевних пориваннях матері. Людина в своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові і волі в її духовному світі” [13, 20].

Народні традиції вимагали шанувати жінку-господиню, котра була берегинею сімейного вогнища: “Нема того краму, щоб купити маму”, „Без господині хата пуста”, “Чоловік у домі голова, а жінка – душа”, “Жінка чоловікові подруга, а не прислуга”, “Добра жінка дім збереже, а погана своїми руками рознесе”. Рід людський продовжується завдяки матері, яка не лише народжує дитину, а й вигодує її, ставить на ноги. Така дитина і у дорослому віці керуватиметься материнськими настановами, тобто результати материнського виховання залишають у неї глибокий слід на все життя.

Цінними є погляди С. Русової, котра ще на початку ХХ ст. писала: “Віки перейдуть, а мати своє значення в родинному життю й свою природну роль виховательки не втратить, як не втратить вона свого впливу на свою дитину, бо той вплив стає від її безмірного кохання, ніжної любові, якої дитина не почує ні від кого другого, любові такої щирої, палкої любові до самозречення” [18, 286].

Актуальною з позицій сьогодення є твердження академіка М. Стельмаховича, що “дитина, вигодувана груддю рідної матері, має у сто разів більше шансів вирости здоровою, ніж та, що була позбавлена материнського молока або вигодувана молоком невластної матері, тобто мамки” [11, 177]. Учений переконаний, що велику помилку роблять фізично здорові жінки, які не годують дітей, бо вони втрачають з перших днів духовний зв’язок зі своїми дітьми. Недаремно у Японії, коли записують

дітей до школи, то запитують – була дитина вигодувана груддю чи штучно. Вважається, що нервові та психічні розлади пропорційно залежать від контакту дитини з матір'ю, особливо в перші три роки її життя.

Невдячність дітей, вчинена матері кривда трактувалися народом як порушення морально-етичних засад сімейного й, взагалі, людського співжиття, і в майбутньому за це буде розплата: “Добрі діти доброго слова послухають, а лихі – дрючка не бояться”, “Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько”.

Виховання і виведення в люди” дітей вважалося поряд з господарською найважливішими функціями сім'ї. Народні прислів'я гласять: “Умів дитину народити, умій і навчити”, “Не той батько, що зродив, а той, що до ума довів”. Завданням батьків, з позиції народної педагогіки, є з раннього віку дитину виховувати, дотримуючись основних християнських морально-етичних засад: “Коли дитину не вивчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках”, “Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі”, “Гни тоді, як іще дубчик, а не тоді, як уже кілок стане”, “Тоді учи, як поперек на лавці лежить, а як подовж ляже, то вже його трудно вчити”, “Ніхто не сміє дармувати”.

Справі виховання в народній педагогіці приділялась велика увага. Працелюбність, господарність, чесність, доброта, шанобливе ставлення до отця-неньки, старших, привітність до людей, прагнення жити за кодексом порядності, “по закону”, осудливе ставлення до нероб, хитрунів, миролюбність, віра в кращі людські якості здавна закладались у характері української дитини. Їй прагнули прищепити любов до праці, нетерпимість до неробства, байдикування, цінували її розум і повчали: “Не бажай синові багатства, а бажай розуму”, “Розум – скарб людини”, “Вчися, сину, азбуки – прийде хліб сам в руки”, “Не кайся рано вставати, а молодим учитися”, “Не збирай синові худоби – збирай розум”, “Знання робить життя красним”. Дитина набувала в сім'ї почуття впевненості, безпеки, життєвого оптимізму, а батьки отримували віру в світлу долю своїх дітей, відчували свою безпечну старість, мали гарант, що їхня справа переходить у надійні руки.

Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливність, вразливість, чуттєвість, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – усього цього можна навчитися в сім'ї завдяки стосункам з рідними. Народна мудрість свідчить: “Дитина вчиться тому, що бачить у себе вдома”, “За дитиною доглядай – з себе очей не спускай”. Батьки відповідають за сім'ю

перед суспільством і законом, маючи велику владу, повинні мати й авторитет у сім'ї. Батько для дитини – найдужчий, найсильніший, найсміливіший. Хоч він і може бути скупим на слово, але воно є законом. Батько формує у дітей такі фізичні й вольові якості, як витривалість, дисциплінованість, відповідальність, працелюбство тощо. Вони на знак глибокої поваги, за народною традицією, зверталися до матері й батька через увічливу форму “Ви”. У народі кажуть: “Своя хата – своя стріха, свій батько – своя хата”, “Який татко, таке й дитятко”, “Який дуб, такий тин, який батько, такий син”, “Не навчив батько, не навчить і дядько”, “Не хочеш слухати батька, то послухаєш колись ката”, “Добре тому, хто має батька, бо в батька найтепліша хатка”, “Таткова хата усім багата”.

Теперішня сім'я переживає період серйозних змін. За народною педагогікою, ідеальним є традиційний розподіл ролей та обов'язків у сім'ї: для чоловіка – робота, а для жінки – дім, сім'я. Проте відбувається трансформація усталених гендерних стереотипів, хоча чоловіки менше схильні поступатися своїми традиційними позиціями в сім'ях, незважаючи на зайнятість жінок у виробничій сфері. Батько перестає бути економічним главою сім'ї, а в місті сучасний побут обмежив його хатні обов'язки і висунув на перший план жінку. Але вплив батька, особливо коли йдеться про виховання хлопчиків, є не менш важливим, аніж матері. Однак виконати свої виховні функції він може лише за умови, що є справжнім авторитетом для дітей: сумлінно ставиться до праці, сімейних обов'язків, активний у громадському житті, уважний до дітей, цікавиться їхніми шкільними і позанавчальними справами, поважають їхню людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість. Проте інколи серйозні матеріальні проблеми призводять до дефіциту часу батьків, що обмежує їх можливість спілкування з дітьми.

В українському суспільстві майже сформувалася консолідована за гендерною ознакою думка, що чоловіки і жінки повинні брати рівноцінну участь у вихованні дітей та вирішенні сімейних питань (96% жінок та 93% чоловіків погодились з цим). Аналогічно дані опитування підтвердили, що чоловіки здатні бути турботливими вихователями, як і жінки. Висловили згоду з цим 83% жінок та 87% чоловіків, причому думки представників різних вікових груп практично не відрізняються [14, 158]. За даними нашого дослідження, майже половина дітей відчуває потребу в спілкуванні з дорослими. Майже дві третини підлітків та діти молодшого шкільного віку

(90%) надають знанням і досвіду, отриманим у сім'ї, великого значення. Важливу роль відіграє місце проживання дитини. У сільській місцевості вона більше часу спілкується з дорослими, допомагає їм поратися по господарству, переймаючи при цьому їхню поведінку в родинному колі й сусідському оточенні. Але завдяки засобам масової інформації, впливу міста в сільського населення також змінюються життєві цінності, що виявляється, насамперед, у прагненні до високого культурного життя, через що відповідно змінюються традиції, звичаї, вносяться корективи до обрядів, свят, у тому числі релігійних, входить у традицію відзначення нових свят. Тому часто з уст старожилів можна почути: “А колись було не так...”. Очевидно, свій досвід, знання старше покоління повинно передавати молодшому.

Старше покоління здебільшого живе окремо, у дітей не завжди є можливість повсякденного спілкування з дідусем і бабусею. Але саме через спілкування з ними відбувається передача трудового досвіду, відповідальне ставлення до праці, шанування й цінування свого роду, засвоєння системи духовно-релігійно-моральних цінностей. Вони дуже люблять онуків, і тому їхній виховний вплив незамінний, бо “як старші люди в сім'ї та громаді, наділені природним розумом, добротою, людяністю, чесністю, працьовитістю, життєвим досвідом.., тому й вплив на онуків надзвичайно сильний, а виховна роль – величезна” [11, 119].

Активно виробляють у поведінці дітей пошанівне ставлення до дідусів і бабусь українські родинні звичаї, за якими, наприклад, найпочесніше місце за столом завжди відводиться їм. Якщо сім'я обідає чи вечеряє разом, ніхто немає права взяти ложку, допоки її не взяли бабуся й дідусь. Перша скибка хліба – теж їм. В українському родинознавстві чуйне, уважне ставлення до людей похилого віку розглядається як одна з найхарактерніших ознак людяності. Визначним фактором її формування в сім'ї є повага, сердечна дбайливість про дідуся й бабусю. І першорядну роль тут відіграє, звичайно, особистий приклад батьків. Власне саме дідусі й бабусі допомагають вирішити й таку моральну проблему, як виховання в дітей чуйного, уважного ставлення до людей похилого віку.

Отже, поважай старшого, у всьому віддавай йому першість, шануй старість – ось ці пріоритети, за якими споконвіків виховувалась дитина. Процес становлення сім'ї немислимий, якщо кожним її членом не

виконується обов'язок – шанувати і бути шанованим. Без цього структура сім'ї втрачає позитивний характер і, як наслідок, стає перед фактом розпаду.

Очевидно, сам спосіб життя сім'ї, взаємини між її членами впливають на дитину, формуючи задатки й навички виконання в майбутньому ролей батька чи матері. Важливу роль також у підготовці дитини до самостійного життя відіграє привчання до виконання постійних господарських обов'язків.

Важливу роль у родині відіграє культ рідної мови. Академік М. Стельмахович наголошував, що рідна мова є могутнім засобом виховання, і „батькам треба знати та й дітям своїм розказати, що українська мова є національною мовою великого європейського народу і виступає як одна з давніх, високорозвинених мов світу, якою повинен пишатися й залюбки користуватися українець” [11, 114].

На думку вченого, у сім'ї має панувати культ гостинності. Українцям здавна притаманні традиції пошанної пареміографії (звертання, привітання, прощання, побажання), які створювали атмосферу доброзичливості, лагідності, спокійності, толерантності, пестливості. Зустрічаючись, ми говоримо такі привітання: “Дай Боже, здоров'я”, “З святим днем будьте здорові!”, “Дай Боже, добрий день”, “Здоровенькі були!”, “Спаси Вас, Боже!”, “Моє Вам шануваннячко!”, “Добрий вечір у вашій хаті!”, “Зі святом, будьте здорові!”, “Слава Ісусу Христу!”, “Добридень” [11, 190].

Також ми висловлюємо такі доброзичливі побажання: “Сійся, родися, жито-пшениця, всяка пашниця, на щастя, на здоров'я, на новий рік”, “Не родися вродливим, а родися щасливим”, “Щастя дорожче багатства”, “Великий рости, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь”. Побажаннями в праці є: “Помагайбіг”, “Дай, Боже, щастя!” тощо. Усе це діти спочатку слухають, сприймають, а потім і самі так вітаються зі старшими, висловлюють свої побажання.

Власне у сказаному вище виявляються народні традиції виховання молодшої людини. У сім'ї вона народжується, робить свої перші кроки, пізнає перші радощі і смутки, переживає злети і падіння. Із сім'ї виходить у великий світ і до неї лине.

Українські педагоги переконані, що забезпечують виховання юної особистості різні чинники: родина, школа, середовище, церква і суспільство. Проте провідну роль у цьому процесі відіграє родина. Насамперед, у сім'ї здійснюється формування національної свідомості, любові до рідної землі, рідної української мови, рідного міста чи села тощо.

Можна з упевненістю сказати, у молодих людей значно посилюється інтерес до вивчення національної історії, традицій, побуту і звичаїв, витоків духовної культури, зокрема релігії. Це зумовлено не лише розширенням демократичних прав українського суспільства й особистості, а й спробою осмислення людиною свого духовного начала, його сутності та значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ващенко Г.* Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – Т. 1. – 191 с.
2. *Воропай О.* Звичаї нашого народу / О. Воропай. – Мюнхен, 1958. – Т. 1. – 449 с.
3. *Духнович О. В.* Народная педагогія в пользу училищъ и учителей сельскихъ / О. Духнович. – Львів, 1957. – Ч. 1.
4. *Духнович О. В.* Народная педагогія : [твори в 4 т.] / О. Духнович. – Пряшів, 1967. – Т. 2. – 734 с.
5. Концепція “Сім’я і родинне виховання” // Збірник теоретичних та методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді України. – К., 1997. – Вип. III. – Ч. II. – С. 4–9.
6. Основи національного виховання : Концептуальні положення / Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Сергійчук З. О. та ін. – К., 1993. – Ч. 1. – 149 с.
7. Родинна педагогіка : [навч.-метод. посіб.] / Марушкеквич А. А., Постовий В. Г., Алексеєнко Т. Ф. та ін. – К., 2002. – 215 с.
8. *Русова С.* Вибрані педагогічні твори. – К. : Рад. школа, 1973. – 335 с.
9. *Стельмахович М. Г.* Народне дитинознавство / М. Г. Стельмахович. – К. : Т-во “Знання України”, 1991. – 48 с.
10. *Стельмахович М. Г.* Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
11. *Стельмахович М. Г.* Українська родинна педагогіка : [навч. посіб.] / М. Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
12. *Столяренко О. С.* Народознавство. Формування у школярів ціннісного ставлення до людини / О. С. Столяренко // Рідна школа. – 2000. – № 1. – С. 14–16.
13. *Сухомлинський В. О.* Як виховати справжню людину : [пед. твори в 5 т.] / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.

14. Щорічна державна доповідь про становище сімей в Україні “Сім’я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 рр.)” [електронна версія]. – Режим доступу :

www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2005_2-3/143-160.pdf.

15. Українознавство в національній школі / [Домбровський С., Скульський Р., Стельмахович М., Ступарик Б., Хрущ В.]. – Івано-Франківськ, 1995. – 135 с.

Стаття надійшла 23.11.2011 р.